

Filosofia eta Postmodernitatea

Eduardo Maura Zoritarekin solasean

Ibai Gandiaga °

Gako-hitzak:
filosofia.
Postmodernitatea.
postmodernismoa.
kapitela.
ikuskitun-hirigintza.

Solaskide izan dudan filosofoarekin elkarrizketa egiterakoan, uste nuen banekielako oso ondo zer den Postmodernitatea, arkitektura alorrean bederen. Filosofo batekin solasaldi bat izateko erabakia, hortaz, ezagutzen ez nituen esparruak jorratzeko asmotik dator. Postmodernitateak giza adierazpen bakoitzean adiera ezberdina hartzen baitu. Arkitektura, dudarik gabe, adierazpen horietako bat den bitartean, interesgarri iruditzen zitzaidan oso filosofo baten ikuspuntua.

Hiztegi postmodernoak diziplina anitzetatik edan du; filosofoek matematika eta biologiko adierak erabiltzen dituzten bitartean, arkitektoek filosofoen jarioa bereganatzen dute. Gilles Deleuze-ren teoriarik planoak eta ibes-lerroak Kant-en ideiekin nabasten zirene, geroago Peter Eisenman-en tolesturetan forma hartzeko. Estiloa aztertzerakoan, beraz, filosofiari begiradatzeko bat ematea ez dago lekuz kanpo.

Eduardo Maura Zoritak Soziojologia eta Filologia Deustuko Unibertsitatean ikasi bazuen ere, Madrilgo Complutensen topa dezakegu egun, Walter Benjamin, Th. W. Adorno eta Franz Neumann filosofoen (Frankurteko eskola delakoa) obraren inguruan ikerketa-lanetan. Aurrez aurreko elkarrizketa ezinezkoa izan zen ere, Aldiriren galderei Berlin hiririk erantzuteko prest agertu zen filosofoa.

Hasieratik, oinarrikoenetik, hasi gaitezke: Postmodernitate hitzaren definizioa emateko gai al zara? Zein dira haren ezaugarri nagusiak?

Zentzu honen inguruan garrantzitsua da “Postmodernitatea” eta “postmodernismoa” desberdintzea.

Postmodernismoa erantzun bat da, 1920ko hamarkadatik geroko modernismoaren praktika eta printzipioen aurrean emandakoa, eta, batez ere, arkitektura, literatura eta jaioberri ziren ikasketa kolonial eta kulturaren inguruan gauzatu zen.

Modernismotik zera zentsuratu zen: zelanbaiteko neodespotismo ilustratua (eraiki, pentsatu, kontatu, diseinatu herriarentzat, baina herririk gabe), etnozentrismoa, “sormen-suntsipena” delakoarekiko zaletasuna (1), herri-kulturaren potentziari muzin egitea, dena arautzeko handinahikeriak...

Estreinako zentzu honen arabera, **postmodernismoa kate-**

(1) Sormen-suntsipena, ekonomian, Joseph Schumpeter austriar ekonomialariak zabalduko kontzeptua da, bere Kapitalismoa, sozialismoa eta demokrazia 1942ko obran.

△ Eduardo Maura Zoritarekin solasean

goria sozioekonomikoa da (gizarte postindustrialia), betiere testuinguru kultural jakin bati lotuta. Abididez, Frantziako *nouveau roman* aipatu dezakegu, Robert Venturiren manifestua, Jane Jacobs-ek Greenwich Villagen egindako lana eta haren *The Death and Life of Great American Cities* (2) lanaren oihartzun ikaragarria edota J.F. Lyotardek sustatutako frantses bide “ofiziala”; azken hau 1979an burutzea nahiko aipagarria da, mundu frankofonoak jasan zituen aldaketekin alderatua nahiko beranduko data baitzen. Edozein kasutan, berebiziko garrantzia izan zuten ikerkuntza kulturek, kolonialek eta hiri-ikerkuntzek, postmodernismoa garai filosofikoa bezala epaitze aldera.

Postmodernitatea, ordea, kapitalismoaren hirugarren fasetzat hartu daiteke, Fredic Jameson-ek berak orain dela gutxi onartu duen legez. Hainbat garai agortu eta gero, Postmodernitatea gure garaiko kapitalaren ezaugarri bezala azaleratzen da (aipatu garai hauek dira: garai liberala 1914an, nazional-sozialista tankerako 1945eko esperientzia monopolista eta, azkenik, 1945-1973 urteren bitarteko garai hedakorra, zein, batez ere, Europako Ongizatearen Estatuarekin identifikatu den). Hortaz, kategoria honek kultura postmodernistaren mugak gainditzen ditu, zentzu guztietan. Nolabait, zibilizazioaren garaiak ezartzeko orduan aukeratu daitekeen kategoria baten itxura hartu dakioko.

Postmodernitatearen ezaugarriak, beraz, honako hauek izan daitezke: **finantzen globalizazioa, kapitalen erabateko mugikortasuna, finantza-fluxuak finkatzeko gaitasun eza, aldakortasuna, bizitza ekonomikoaren arauak erabat kentzea, monopolioen kontrako legeen eraispena, eta inbertsio merkatuetan “deribatua” produktu nagusizat hartzea.**

(2) JACOBS, 1993

Ba al dago mugarririk, Postmodernitatearen historian?

Postmodernitatearen mugarriei buruz galdetzen duzula, kontzeptu hau materialki gauzatzeko gertakariak aztertuz gero, zenbait gertakizun dira aipagarri: 1971n Richard Nixonek dolarra erreagatik zuzenean trukatzeko aukera kendu izana, eta ondoren etorri zen Bretton-Woods sistemaren zapuzketa edota 1979an Margaret Thatcherrek hauteskundeak irabazi zituenean.

Praktikotasun batean murgilduta, interesgarria da oso David Harvey-k behin eta berriz aipatzen duen keynesiar ekonomia-larien garbiketa sistematikoa Nazioarteko Diru Funtsean, 1982an gauzatu zena, zein, dudarik gabe, egun postmodernitatez jotzen dugunaren sorreran mugari historikoa den.

Modernitatea eta Postmodernitatea adiera antagonistak al dira?

Ez dut uste. Bi adierak gizateria-garai berdinen parte dira. Prozesu berdinen fase desberdinak, nahi baduzu. Baten genealogia Mendebaldeko kapitalismoaren gorenko anean koka daiteke, XIX. mendean hastapenetan. Postmoderno ugari dago, Postmodernitatearen zentzu neoliberala kritikatzeko dutena, eta horregatik Modernismoaz nahiago dute hitz egin. Edonola ere, batzuek zein bestek partekatzen dute zelanbaiteko lilura, Postmodernitate esperientziaren aldakortasunaz eta iragankortasunaz; esperientzia hau, bide batez esateko, Parisen XIX. mendean topa daitekeena baino nabarmenki aldakorragoa da (garaian oso ezagun bihurtu zen “Tbiltari, izan moderno” leloak agintzen zuen bezala, edota Baudelairek *Tableaux parisiens* poema sortan iragarri legez).⁽³⁾

Arkitekturaren historian, Mugimendu Modernoari buruz hitz egiten denean, zenbait hitz agertzen zaizkigu ezinbestean: ideialak, heroismoa edota absolutuak. Postmodernitatean, zuk aipatu duzun kapitalismoaren hirugarren fase horretan, ordea, ez da antzematen garaia ezagun bihurtuko duen ezaugarri argirik. Aro postmodernoan jarraitzen dugu, edo bestelako “ismo” batean erori gara?

Nolabait, Postmodernitatearen berezko egiturak ez du elementu komunik, ez baitu ohikoa litzatekeen konposizio kimiko edota ohiko ehundurarik (sic). Horregatik sortzen dira “ismo” zaharrentzako aurizki berriak: transmodernismoa, ultramodernismoa, modernitatea, modernismoa, etab. Ez dago argi zein diren erregistro berri horietara garamatzaten modulazioak, baina argi dago zelanbaiteko irrika filosofikoa badagoela horren inguruan.

Hirigintza postmodernoak hiriarentzat historia berreskuratzen nahi izan zuen, Mugimendu Modernoak inposaturiko tabula rasa alde batera utziz. Aitzitik, Espainian eta Europan, azkenengo urteotan, bereizi gabe eraiki egin dela ikusi daiteke, organikotik oso urrun den moduan, eta inoren gustuko ez den hiria lortu dugu. Funtzionalismoaren postulatuak menpe jarraitzen dugu, nahiz eta hauek ondorio antzuek lortu? Hau da, hiria arautua izan behar den “osotasuntzat” hartzen dugu oraindik ere, osotasun horren organoak jaramonik egin gabe?

Ez nago ziur eredu erabat funtzionalistari jarraitu diotenetz Bartzelona, Valentzia edota Bilbo bezalako zelanbaiteko funtsa duten hiriek. Arazoa honetan datza: erabat arautua zen hiri eredu batetik (R. Moses-ek New Yorken edota Niemeyer-ek Brasilian planteatutako —eta arrazoi desberdinegatik porrot egindako— proiektuekin gertatu bezala), aurkako eredu batera igaro gara: ikuskizun-hirigintzako eta desberdintze ezeko eredu dugu zabaldua.

Valentziak, adibidez, hiri-antolamendurako aparteko ezaugarriak ditu: dentsitatea, auzoen bitartez eratzen den ehun soziala, etab. Aitzitik, finantza patroiei jarraitzen dien eredu arkitektonikoa sortu nahi izan da. Ikuskizunaren hiria bilatzen da, ikuskizunaren arkitektoari aurrerapauso bilakatuz (Postmodernitatea kapitalismoaren hirugarren pauso bezala ulertzeko eraren arkitekto eredu, hain zuzen ere). Arkitekto horrek ez du dinamika sozioekonomikoa bere gainetik igaro dadin utziko.

Mugimendu Modernoaren porrotak zerikusi handia izan zuen, nahiz eta era irregularrean izan, 30 eta 40ko hamarkadetan agertu ziren behar sozialen aurrean sortu ziren araudiekin; gizarteak hainbat presioen eraginak jasan zituen, ekonomikoak, migraziozkoak, militarrik... Faktore historikoari dagokionez, espainiar hirigintzaren kasuan, bere historia tabula rasa dela esango nuke. Hortik datoz tradizio Mediterraneotik eratorritako imintzioak, edo jendetzarentzat pentsatutako espazioen keinu tradizionalistak (Bartzelonako Forum-ean pentsatzen dut, edo Valentziako Arte eta Zientzien hiriko L’Umbracle, zein hiriko jatorrizko landaretzari eginko erreferentziaz josita dagoen). Antza, espainiar arkitekturak duen detaile kopuru izugarria bat dator, nire ustez, oraindik izugarri lantzeke dagoen hiri-planeamendurekin.

Robert Venturik zera esan zuen: “Jendeak nahi duenetik gertuago dago Disneyland arkitektook inoiz eman dieguna baino”. Hitzok “amerikar utopia estetikoa” kontzeptuaren ingurukoak dira, baina iraganeko garaietan oinarritutako pasticheak besterik eskaintzen ez diguten proiektuen aurrean, zergatik ezin diogu eman jendeari gustuko izango duen estilo garaikiderik?

Alde batetik uste dut ezin dugula, zeren, berriz diot, egungo egoerak estilo ororen ukapenetik igarotzen baita, berebiziko determinazio ororen ezeztapena. Arkitekturaren, beste diziplinetan bezala, egungo eredu arrakastatsua *pastichetik* harago doa.

Produktuaren ezarpen espaziala guztiz ezereztatzen da, munduko finantza-fluxu kontrolaezinen dinamika eta salmentarako produktuen kokaleku eza dela-eta, aipatu finantza-deribatuek bezala. Adibidez, Polonian muntatzen diren europar autoak ditugu, langile etorkinen eskutik (kontraturekin zein kontratu gabe), Alemaniatik ekarritako materialekin; hauek, aldi berean, Mexikotik eskuratutako lehengaiekin sortzen dira (zerga-ihesarekin edo gabe), ondoren Asian saltzeko, aldi berean AEBko enpresa batek aseguruia egiten duela, nahiz eta jadanik oso argi ez egon zein marko legalek bermatu behar duen —edo nahi duen—.

(3) BAUDELAIRE, 2005: 215

Dinamika ekonomiko honek hirian du isla, eta beraren kudeaketa espazialean. Espazio publikoen pribatizazioaren tendentzia eta higiezinetan tentsioak dira lehenbiziko ondorioak, argi eta garbi, baina bada beste bat: behar bezalako estilo bat ezin erditzea, egokitasuna ere pribatizatu egin baita. Ez da, jada, antzemangarri. Dinamika hau, arkitekturari arte sozial bezala, iragazgaitz bilakatu da. Le Corbusier edo CIAMeko testuek zuten dena arautzeko joera hori gaur egun pentsaezina da; giza beharren katalogoak ere bai, Vers une architecture (4) deskribatu bezala.

Bilboko hiritar arrunta guztiz aseko duen estiloak ezin du berdina izan, materialki, Sao Pauloko hiritar pareko bat aseko duena (nahiz eta azkeneko urteetan globalizat jo bere burua, edo teknologia berrien eskuz zentro eta periferia garai bateko bereizketa beste zerbait bihurtu). Nabarmena da bere behar espazialak bestelakoak direla.

Aitzitik, eskaintza homogeneousatzeko desioa dago, globalizaturaz zentzu txarrean, eskala handi batean pentsatzen dela sinetsaraziz, nahiz eta azken finean eskala txikian pentsatzen den, ekimen espekulatiboek duten modu ankerretan gainera. Hirigileak edo arkitektoak, beste edozein profesional espezialista baino gehiago, gogotik ordaintzen du tendentzia hau.

Azkenik proiektua indarrez ezartzen da, nahiz eta hasiera batean erresistentzia topatu (adibidetzat, ikusi Rio de Janeiro favelak paretik kentzeko prozesua, 2016ko Joku Olinpikoak direla-eta), edo alfer-lurrean, baliorik gabekoa, eraikin bat edozein modutan eraikiz.

Bilboko kasua paradigmaticoa da. Samaranch eta bere kideek 1992an Bartzelonan egindakoa ere ez da nola-halakoa: bere patrikek eta inbertsio-funtsek izan zituzten irabaziak ezin ziren konparatu. Argi dago estilo baten aurrean gaudela, baina ez zure galderak iradokitzen zuen zentzuan. “Garai latzen estiloa”, izatekotan (5).

Charles Jencks kritikariak aipatzen du metaforan zenbateraino diren potentek eta beharrezkoak. Hauek, oro har, publikoak etxe bat, museo bat edo udaletxe bat aditu ditzan erabiltzen dira. Aitzitik, metafora horiek histrionikora doazela ematen du: Sydneyko Opera House eraikina bela zuridun belaontzia moduan, Bilboko Guggenheim Museoa hondoa jo duen itsasontzia bezala, Saarin-en TWA terminala eta porlanezko hegaztia... Etengabe asmatu behar ditugu hiriarri zentzua emango dioten sinboloak? Hau posible al da?

Jendea, oro zuki aipatzen duzun bezala, irudiak eta metafora organikoak ditu gustuko. Behar ditu, hein batean. Halaber, aipatu adibideon emaitzak ezberdinak gerta daitezke; ez dut pentsatu nahi Bilboko hiritarren erantzuna Guggenheimek adierazten duen hondoak jotako itsasontziak porrot egin izan balu.

Irudion indarra ezartzen dute, nagusiki, proiektuaren pertzepzioak eta haren arrakastak, eta hortaz irudiontzat zailagoa bilakatzen da okupatzen duten espazioari balioa ematea. Sinboloen afera bere iraungitze-datan datza, jakina, eta loturak sortuko dituzten irudi sareak sortzeko ezintasuna.

(4) JEANNERET, 1923
(5) RIPALDA, 1996: 68

Nor da sinbolo horiek berriro asmatzeko kapaza, eta zenbatero? Komunitateak dira, eta beraien kudeatzaileak, lurralde eta tokiko eskalan? Agian espekulatzeko irudi erakargarri baten alde apustu egiten duten horiek izango dira, gerora zentzu osoa duen unitate bezala ulertuko delakoan? Bestalde, ez da erraza suertatzen irudi-politika berriro asmatu beharko lukeen “gu” hori zein den jakitea.

Saarin-en leinuaren kasua interesgarria da, eta aipatu dituzun besteak ez bezalakoa. Eero-ri buruz hitz egiten, 40 eta 50eko hamarkadetan topa daitekeen lana moderno da (General Motors zentroa Chicagon, kasu). Dakizunez erregistro anitz erabiltzen zituen, eta hori jasan zuen aldaketa kulturalaren sintomatikoa da. Nolabait, muturreko arkitekto bati buruz jardun gaitzke. Adibidez, TWA terminalak motibo aerodinamikoak erabiltzen ditu, baina baita St. Louis-eko Gateway arkuak, edo MITen Kresge Auditorium eraikinak ere; biek ala biek egundoko karga sinbolikoa dute, eta era berean diseinu makinistak bezala hartu izan dira zenbaitetan.

Hiria XXI. mendearen hasiera honetan, zuretzat, zer metafora mota den azaldu dezakezu?

Egungo hiria, nolabait, ulertezin bilakatu da, eta aldi berean hirien sortze prozesuak areagotu egin dira. Ez da erraza irudi bat aukeratzera, baina bat aukeratu behar izatekotan, deribatuarena izango litzateke (finantza-deribatuaren adieran). Hiriaren balioa ez da, jada, berezkoa, beste toki batetik datorrela ematen du. Betiere identifikagarria ez den tokia da, eta ez da, halaber, bestea bezain mugatua. Inbertsioen ontzia bihurtu den hiria ere irudia metafora ederra izango litzateke. Edozein kasutan, momentura arte ezezagun diren urbanizazio prozesuen aurrean gaude, beraz litekeena da gaurko irudiek epe laburrean beren balioa galtzea.

Bibliografia

- JACOBS, J. (1993): *The Death and Life of Great American Cities*, New York, Modern Library, [ISBN 0679600477].
BAUDELAIRE, C. (2005): *Obra poética completa. Texto bilingüe*, Madril, Akal [ISBN: 978-84-460-1447-8].
JEANNERET, E. (1923): *Vers une architecture*, Paris, [ISBN 0-892-36822-5].
RIPALDA, J.M. (1996): *De Angelis*, Madril, Trotta, [ISBN 8487699251].

